

Rade Vesović

PRAVAC SRBIJA

Knjiga neviđenih bisera

Poznati, manje poznati i nepoznati
biseri prirode, kulture i istorije Srbije

4000 fotografija i 1100 lokacija širom zemlje
sa preciznom GPS pozicijom u QR kodu
i kratkim opisom

Beograd

2020

Izdavač: WEB Propisi
Recenzent: Miodrag Zupanc
Prednja korica: Rade Vesović, Nemanja Ćurčić
Ilustracija na zadnjoj korici: Dobrosav Bob Živković
Pogovor: Miodrag Zupanc, dr. Jovana Brankov
Štampa: IOS Beograd

Svim putnicima, kako redovnim tako i onim potencijalnim, želim da ukažem na jednu izuzetnu, a uveliko zanemarenu destinaciju.

To je Srbija - ovo naše drago, malo parče planete Zemlje. Srbija je zemlja bogata raznovrsnim biserima prirode, istorije i kulture. Kao retko koja druga. Međutim, mi svoju zemlju ne vidimo, ne vidimo je dovoljno, ne zapažamo fine male dragulje rasute svuda oko nas. Nismo samo mi, obični ljudi, odnosno naša nezainteresovanost, uzrok takvom stavu. Celo naše obrazovanje, mitologija, intelektualna elita, mediji, određene teme preuveličavaju, uzdižu do neba i masovno eksploatišu, potpuno zanemarujući manje ili čak jednako važne stvari koje iz određenih razloga teže zadobijaju javnu pažnju.

Šta to čini Srbiju toliko izuzetnom.

Prvo, raznolikost reljefa - od nizijskog do planinskog, prastari vulkani, nekadašnja mora i okeani, reke bogate vodom koje su izdubile klisure i kanjone, ali i naplavile široke rečne doline i jaki vetrovi koji duvaju ravnicom. Sve je to stvorilo uslove za sasvim različite vrste terena - od peščane zatalasane ravnice, njiva sa najplodnijom zemljom, lesnih zaravni, preko travnatih visoravni i pitomih brda do planinskih venaca pod gustom šumom. Sasvim različiti prirodni ambijenti se susreću na malim prostorima - kultuvisano zemljište, peščari, peščane dine, pustare, močvare, bare i jezera, pašnjaci, kamenjari, Bogati biodiverzitet je prirodna posledica šarolikih staništa i uslova za razvoj. Brojna zaštićena prirodna područja, rezervati, parkovi prirode i područja izuzetnih odlika svedoče o postojanju najrazličitije flore i faune, o postojanju mnogih endemskih i ugroženih vrsta i o ambijentima jedinstvene lepote. Brojna su i područja zaštićena kao stanište ptica, najviše iz razloga što se naše područje nalazi na pravcima njihovih migracija.

Drugo, naše područje je kroz istoriju bilo najživlja "raskrsnica". Bio je to najprohodniji put za kretanje u pravcu istok-zapad, kao i pravcu sever-jug. Tragovi putnika ostavljeni ovde, vode nas čak do dalekog paleolita, a neki od njih su među najstarijima u Evropi. Brojna su nalazišta iz neolita, kao i bakarno-bronzanog i gvoždenog doba. Boravile su ovde prastare kulture - kultura lepenskog vira i starčevačka i vinčanska u svim svojim varijantama, zatim mnogobrojna praistorijska plemena Balkana, a pri kraju stare ere i Kelti. Stare neolitske i e-neolitske kulture su bile visoko razvijene, otkriveni su dokazi da su se ovde ljudi bavili rudarstvom i preradom metala još u najranije doba, to jest, među prvima u svetu. Takođe, nalazi govore da je na našem tlu postojala preteča urbanih gradova Evrope. U antičko doba, naše područje postaje izuzetno važna komunikacija. Rimljani osvajaju prostor, grade čuveni via militaris i uspostavljaju sistem odbrane duž celoga puta. I od njih, kao i od Vizantije koja ih nasleđuje, mnogi veliki i važni objekti ili njihovi tragovi ostali su sačuvani i do danas. A zatim, Germani, Huni, Avari, ... Kroz celu istoriju vodile su se velike bitke na ovom prostoru. Nažalost, savremeno doba je donelo i najkrvavije ratove. Mnogo je memorijalnih obeležja ostalo da potsećaju na njih - spomen kosturnice, spomen parkovi, spomenici junacima, ...

Treće, naša materijalna kultura je nastajala na sopstvenim izvorima, ali i pod uticajima susednih, prethodnih velikih kultura na ovom tlu, kao i kultura koje su doneli osvajači. Vizantija je ostavila debelog traga na našim manastirima, Austrija je "ušorila" sela po Vojvodini, Austrougarska potpuno odredila izgled urbanih celina Vojvodine, mađarski arhitekti iscrkali fasade na severu početkom 20. veka, dok je Turska donela dah orijenta. Naša izvorna kultura se kroz vekove pod tuđom dominacijom prenosila gradnjom crkvi i manastira, kao i gradnjom manjih - kuća, pomoćnih zgrada i vodenica. Čak i tako svedena na usko polje primene, naša tradicija gradnje pokazuje svoje velike domete. Skladne seoske kuće, kao i vodeničnice, u kombinaciji kamen-bondruk, kamen-drvo ili prostijoj blato, čerpić ili (eventualno) cigla prekrivene ćeramidom, kamenim pločama, trskom ili šindrom, pre svega šire ugodan osećaj, a znaju da budu veoma upečatljive.

Materijal za ovu knjigu prikupljen je na vikend proputovanjima kroz Srbiju tokom prethodnih godina sa većom ili manjom grupom prijatelja. Opet, ideja za učestale obilaskе javila se posle jednog trodnevnog obilaska istočne Srbije u društvu sa trojicom prijatelja, iskusnih u posetama unutrašnjosti.

Tokom nekoliko godina putovali smo skoro svaki lep vikend u turama od jednog, dva ili tri dana, u grupi od tri do deset osoba. Zavirili smo u svaku opštinu Srbije i u svakoj našli bar po neki objekt dovoljno značajan da ga uvrstimo u svoj spisak.

Koliko nas je uzbudio svaki viđeni sadržaj, još više nas je pogodilo saznanje da je to samo još jedan skrajnuti dragulj. Nemamo mnogo predznanja kao ni informacija o vrednostima koji nas okružuju, bilo da je u pitanju širi prostor ili najbliža okolina. Vrlo često nećete moći da dobijete informaciju o lokaciji i pristupu nekom objektu čak ni od meštana. Uglavnom, malo znamo o svojoj zemlji a tome je uzrok i nedostatak dobrih puteva i kvalitetnih informacija, pa i nezainteresovanost nadležnih.

Možemo li mi da damo neki svoj mali doprinos? Možemo.

Pokrenimo se i istražimo Srbiju u meri koju zaslužuje. Evo još nekoliko dobrih razloga da to činimo.

Monumentalni objekti. Ne postoje u Srbiji baš ajfelove kule, bakingemske palate i nijagari-ni vodopadi, ali postoje lokacije i objekti koji svojim značajem, istorijom ili lepotom izazivaju uporediva uzbuđenja. Mnogo puta sam, sam, daleko od civilizacije, pred minimalnim ostacima iz duboke istorije koje je pre mene obišla verovatno samo ekipa arheologa, uporedidivao svoje ushićenje sa doživljajem nekog od svetskih čuda, gde sam priveden za ruku, u gomili škljocajućih turista. I mnogo puta je to bilo na štetu svetske senzacije i komercijalnog turizma. *Zato: napred u istraživanje!*

Komercijalni turizam. Čarobna reč: "ol inkluziv" podrazumeva da vas neko preveze s jedne tačke na drugu, smesti u hotel, zatim vrati kući, a vaše je samo da se u međuvremenu hranite, pojedite, brčkate i izležavate do mile volje (osim napora pri vršenju šopinga); eventualno: par obilazaka i "izvorne" etno fešte. Ako svemu tome pretpostavite samoorganizovani turizam koji podrazumeva lični izbor, istraživanje i neposredni kontakt, nećete pogrešiti. *Zato: napred u istraživanje!*

Materijalna kultura. Materijalna kultura ove zemlje stvarana kroz vekove, istovremeno je i uništavana ratovima, pljačkom i zubom vremena. Ipak, puno bisera je preživelo burnu istoriju. Sudbina istih je, nažalost, i dalje neizvesna. Zapostavljena, u propadanju, neiskorišćena, neistražena, nevidljiva, mnoga od ovih znamenja tavore, čekajući nestanak ili - čudo. Pokušajmo da potpomognemo čudo, zavirimo duboko u unutrašnjost. Treba beležiti, snimati, objavljivati i time podsticati, odnosno vršiti pritisak na nadležne institucije da ovo naše blago dobije zasluženu pažnju. *Zato: napred u istraživanje!*

Prirodna dobra. Za mnoge lokacije izuzetne lepote i vrednosti zna samo mala grupa zaljubljenika. Mnoge prirodne sredine su ugrožene nekontrolisanom eksploatacijom, nebrigom i zloupotrebom. Čak i one koje su formalno zaštićene. Treba ih učiniti dostupnim i vidljivim oku javnosti. *Zato: napred u istraživanje!*

Gostoprимljivost. Na bilo kom mestu, u manjim sredinama, bićete veoma rado primljeni gost. Seljaci na njivama, kaluđeri u manastirima, ribolovci na jezeru, lokalci ispred prodavnice, ... svi će rado odgovarati na vaša pitanja, čak i na ona koja niste postavili. U neposrednom kontaktu u manjoj sredini posetilac postaje glavni događaj. *Zato: napred u istraživanje!*

Podnošljivi troškovi. Cene smeštaja i hrane u unutrašnjosti su vrlo povoljne. Ni cena goriva za 50 do 100 km nije previsoka, tako da i oni sa nižim primanjima sebi mogu priuštiti obilazak bliže i dalje okoline od dan-dva mesečno. *Zato: napred u istraživanje!*

Rasprostranjenost i blizina objekata. Mnogobrojni su prirodni i kulturno-istorijski objekti i lokacije širom Srbije. I dobro su raspoređeni. Svako u svojoj okolini, na nevelikoj udaljenosti - recimo u krugu od 30 km, može pronaći desetak i više vrlo lepih, ugodnih, značajnih ili na drugi način atraktivnih tačaka na kojima može uživati sat-dva ili ceo dan. *Zato: napred u istraživanje!*

Napred u istraživanje. Nabrojani su vam razlozi. Ako su potstakli vašu radoznalost, ne oklevajte. Zaokružite tačke na mapi - par majica, flašica vode i četkica za zube u torbicu - otvo-

SADRŽAJ KNJIGE

Knjiga predstavlja najkompleksniju mapiranu prezentaciju znamenitosti Srbije.

U njoj je fotodokumentovano 1100 lokacija, odnosno objekata. Na spisku je reprezentativni broj spomenika prirode i spomenika kulture, kao i onih lokacija i objekata koji nisu službeno registrovani, a to zaslužuju.

Materijalna kultura je predstavljena svim objektima sa UNESCO liste, svim spomenicima kulture od izuzetnog i velikog značaja, svim objektima poznatim kao dvorci Vojvodine, sa 90 (od 180) tvrđava i utvrđenih naselja, sa 35 (od 42) crkava brvnara, 75 (od lociranih 130) vodenica, sa 10 (od 11) vetrenjača itd. Tu su i manje poznate kategorije našeg graditeljskog nasleđa kao seoske kuće, vajati, ambari, čardaci, koševi, sobrašice, ... Takođe i primeri našeg industrijskog nasleđa koji još uvek nemaju svoje pravo mesto u turističkoj ponudi ili medijskoj prezentaciji.

Stanje u kome se nalaze objekti nije bio prvenstveni faktor pri njihovom odabiru. Osnovni kriterijum je bio njihov značaj sa istorijskog, kulturnog ili turističkog stanovišta. To je razlog što su u spisak uvršćene i neke stare tvrđave i naselja od kojih vidljivi ostaci ne postoje, zatim vodenice koje odavno ne rade itd...

Među uključenim spomenicima prirode i ostalim prirodnim bogatstvima su jezera (35), vodopadi (20), vrela i izvorišta (14), pećine (24), zaštićena stabla (23), parkovi i rezervati prirode (20), kanjoni i klisure (15).

Registrovan je i određeni broj retkih prirodnih pojava i fenomena.

Pristupačnost objekata, odnosno njihova nepristupačnost, je bila jedan od važnih kriterijuma. S obzirom na osnovni cilj knjige da informiše o onom što ne znamo, a trebalo bi, potraga je bila većinom usmerena na malo poznate i nepoznate objekte i lokacije. Pretežnu pažnju smo usmerili na unutrašnjost, manje gradove i sela, na područja van svih puteva. U toj potrazi obilazili smo i teško pristupačne i neprohodne terene, planinske vrhove, guste šume, napuštena sela, ne retko i bez uspeha u traganju.

U ovu knjigu, zbog obima, nije bilo moguće uneti sve što Srbija nudi, određena selekcija je bila neophodna. Pri selekciji prednost je data nepoznatim i manje poznatim stvarima, jer je prvenstveni cilj knjige informisanje, a manje prezentacija. Takođe, prednost je data prostorima unutrašnjosti u odnosu na veće urbane celine, kako bi mapa zemlje bila što uniformnije pokrivena. Možda će na prvi pogled biti nelogičan suviše mali broj lokacija u velikim gradovima kao što su Beograd, Novi Sad i Niš, ali njihova ponuda ne samo što je vrlo pristupačna i dobro poznata, već bi takav sadržaj zahtevao mnogo više prostora od ove jedne knjige.

Slično tome, ovde su samo delimično obuhvaćene kulturne institucije kao galerije, muzeji, značajne zgrade, crkve, ... u urbanim sredinama gde su iste lako dostupne. Određena selekcija je primenjena i na manastire kojih je u Srbiji preko 400 (lična procena). Kriterijum za selekciju je bila starost - uvršteni su uglavnom oni koji su građeni u predtursko vreme ili imaju jaku povezanost sa prethodnim objektom iz tog vremena.

Teritoriju Kosova nismo, nažalost, obilazili. Nadamo se što skorijem smirivanju strasti i povratku u normalan život na tom delu teritorije, kako bi naše posete mogle da ispune svoj smisao u potpunosti.

UPUTSTVO ZA ČITANJE

Sadržaj knjige je razvrstan po teritorijalnom principu - po okruzima, opšinama i mestima. Redosled okruga je određen njihovim najsevernijim tačkama. Uz svaki okrug ide mapa sa označenom pozicijom svakog objekta/lokacije, kao i QR kod za navigaciju. QR kod ima funkciju sličnu bar-kodu na pakovanju proizvoda. Ako se posredstvom aplikacije "QR skener" na mobilnom uređaju snimi slika koda, procedura će automatski otvoriti mapu i označiti mesto na kome se nalazi objekt predstavljen kodom. Numeracija (redosled) objekata/lokacija je određena kombinacijom geografske širine i pripadnosti određenom mestu, što ne može u svakom slučaju dati idealan redosled.

Fotografije na pregradnim stranama (između poglavlja), nisu obavezno birane prema nekoj karakteristici područja, zamisao je bila da se prikaže šarolikost prirode i kulture. Spisak opština i mesta na pregradnim stranama ne predstavlja kompletnu listu okruga. Spiskom su obuhvaćena samo ona mesta čije su lokacije fotodokumentovane na narednim stranicama.

Za svaku tačku koju smo obišli, pored fotografija i nešto malo opisa, data je i precizna GPS lokacija, QR kod, kao i način pristupa tamo gde je to bilo neophodno. Dva broja data u zagradi na kraju opisa su geografska širina, odnosno dužina objekta. Podatak je identičan sadržaju QR koda. Koristi se tako što se brojevi kucaju direktno u polje za pretragu (gde se obično unosi naziv destinacije) aplikacije za navigaciju.

ZAHVALNOST

Zahvalnost za podatke na kojima se zasniva deo teksta dugujem većinom izvorima sa interneta: Vikipediji, koja je i pored svih poznatih slabosti, postala neiscrpan izvor i neophodni konsultant. Takođe, značajnu količinu podataka sam našao i na sajtovima Zavoda za zaštitu prirode, odnosno Zavoda za zaštitu spomenika kulture Srbije, kao i službenih turističkih organizacija koje poslednjih godina sve sadržajnije i preglednije prezentuju ponude svojih područja. Sve brojnijim blogovima i sajtovima zaljubljenika koji kruže Srbijom, hvala na dobrim preporukama.

Zahvaljujem se meštanima na njivama, u kafanama i pred seoskim prodavnicama koji su nas dobro uputili, a često i lično povelili na traženo mesto, dajući nam i puno novih podataka o svom kraju. Hvala i vodičima, službenim i neslužbenim, koji su - svi odreda - odradili mnogo više i prilježnije od onoga što je njihov očekivan posao.

Bez mojih stalnih saputnika, ova putovanja, pa ni ova knjiga ne bi se desila. Zato ih pominjem sa velikom radošću. Prvu grupu, od koje je sve krenulo, činili su Dragan Duraković, Mile Ćirić i Slavko Antić. Zatim, dok je grupa bila nevelika, najredovniji sa mnom su bili Rada Stević i Goran Vuksanović. Kada sumiram ovih nekoliko godina, moram da pomenem i Sinišu Trumića, Veselina Đuraškovića, Vasu Lekovića i Miloša Džigurskog, koji su mi bili najčešće društvo na putu.

Moj prevoz, Fiat Punto, mali auto ali neverovatno žilav, koji nas je vozio po neverovatnim terenima - njivama, strnjikama, blatu, šumskim, atarskim i jedva vidljivim putevima, peo nas po strminama na najviše čuke i gazio potoke, zaslužio je da ga iz zahvalnosti proglasim za - izuzetno terensko vozilo. Zahvalan sam i svom glavnom alatu - fotoaparatima Olympus TG-4 i TG-5, amaterskim ali vrlo kvalitetnim, koji imaju dobru osobinu da uz fotografiju upisuju sve podatke - gps lokaciju, azimut, nadmorsku visinu i vreme, čime su me lišili potrebe da iste beležim ručno.

Specijalna pohvala ide čoveku koji je mnogo pre mene premerio Srbiju uzduž i popreko, uređujući i snimajući programe RTS-a. Njegova vrlo popularna i rečita serija "Enciklopedija za radoznale" otkrivala nam je sjajne ljude i mesta tokom celih 20 godina. Miodragu Zupanču dugujem veliku zahvalnost za nesebičnu pomoć - konsultacije, reviziju i recenziju teksta ove knjige.